

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ: ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Василь Михайлович ШЕВЧЕНКО,

*доктор філософії,
(ГУНП в Харківській області, м. Харків)*

Розбудова громадянського суспільства, а також становлення демократичної, соціальної й правової держави неможливі без глибокого утвердження у суспільній свідомості ідеї безумовного визнання, дотримання та захисту прав і свобод дитини. Ключовим завданням стає спрямування діяльності всіх державних інститутів, органів влади та посадових осіб на забезпечення найкращих інтересів дитини як центральної цінності суспільства. Серед провідних тенденцій сучасного розвитку особливе значення має формування у суспільній думці переконання, що дитина є не лише об'єктом захисту, а й первинним, самостійним і повноцінним суб'єктом прав.

З досягненням певного віку дитина набуває реальної можливості для активної реалізації власних прав, що має стати основою для подальшого формування поваги до прав людини, демократії й верховенства права в державі. Конвенція про права дитини стала ключовим етапом у трансформації підходів до дитинства, визначивши нову правову та етичну парадигму. Відтепер діти визнаються не лише як об'єкти опіки чи захисту, а передусім як самостійні носії прав, що потребують належного визнання та забезпечення.

Міжнародно-правові документи визнають, що кожна людина до 18 років (за відсутності інших норм у національному законодавстві) має бути забезпечена широким спектром прав, які створюють умови для її гармонійного та всебічного розвитку. У повсякденному житті це означає, що дитині мають гарантуватися ті ж основні свободи й захист, які притаманні дорослим, але з урахуванням її віку, потреб і рівня зрілості. Забезпечення таких прав є передумовою для формування благополучного, впевненого у собі молодого покоління, здатного реалізувати свій потенціал у суспільстві. Зазвичай вчені вказують, що віковий критерій є основною ознакою при розмежуванні таких правових категорій, як «дитина» і «неповнолітній», однак це не завжди дає змогу повністю розкрити природу цих понять. Доцільно враховувати ще одну важливу характеристику для визначення «неповнолітнього» — належність до громадянства, що відкриває можливість користування передбаченими законом правами, хоча й не в повному обсязі. У національному законодавстві часто передбачається обмежена галузева дієздатність особи [1].

У міжнародному та національному праві також відсутня абсолютна єдність щодо змісту цих понять. Так, Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року у статті 1 визначає дитиною кожную людську істоту до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом повноліття не

настає раніше. Подібна дефініція закріплена і у пункті С статті 2 Європейської конвенції про громадянство (ETS № 166) від 7 листопада 1997 року. Водночас Конвенція «Про мінімальні норми соціального забезпечення» № 102 від 28 червня 1952 року у пункті Е статті 1 визначає дитину як особу, яка не досягла віку закінчення обов'язкової шкільної освіти або 15 років. Інші міжнародні акти розширюють це визначення, враховуючи статус навчання, здоров'я чи інвалідності дитини, що може впливати на її здатність до зайнятості [2].

Багатоманіття юридичних конструкцій, які закріплюють права дитини у різних сферах життєдіяльності, обґрунтовує доцільність застосування різних критеріїв для їх класифікації. Водночас, наявні підходи до групування прав дитини видаються обмеженими за змістом і не дозволяють у повній мірі розкрити специфіку її правового статусу. З огляду на це, пропонується більш розгорнута класифікація, що відображає багатогранність правового становища дитини. Зокрема, доцільно виділяти такі самостійні групи: природні права та свободи дитини; громадянські (особисті) права; права у сфері публічно-громадського життя; права у сфері культурно-духовного розвитку; права у сфері економічних відносин і праці; права на оздоровлення та відпочинок; права у сфері соціального забезпечення; права як члена сім'ї; а також права дітей, які мають статус біженця чи розлучені з сім'єю. Такий підхід дозволяє комплексно охарактеризувати правовий статус дитини, враховуючи як універсальні, так і специфічні для певних життєвих ситуацій права й гарантії [3].

У своїх дослідженнях О. Дубіна припускає, що права дитини в адміністративно-деліктних відносинах можна поділити на три основні групи. По-перше, це конституційні права, до яких належать фізичні (вітальні) права (на життя, охорону здоров'я, захист від насильства), особистісні права (право на ім'я, честь, гідність, контакт із батьками, рівність перед законом), а також культурно-економічні права (право на освіту, залучення до культури, права і обмеження щодо праці, право на майно, соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування). По-друге, це основні права, якими дитина користується протягом усього провадження у справах про адміністративні правопорушення. По-третє, це права дитини на окремих етапах (стадіях) адміністративного процесу. Зазначені права закріплені у матеріальних і адміністративно-процесуальних нормах, що забезпечує їх реалізацію та захист у відповідних правовідносинах [4].

Конституція України закріплює охорону сім'ї, дитинства, материнства і батьківства як обов'язок держави, що конкретизується у Сімейному кодексі, де визначено державну охорону сім'ї та створення умов для її зміцнення. Закон України «Про охорону дитинства» проголошує охорону дитинства стратегічним пріоритетом, а також визначає основні засади державної політики щодо забезпечення прав дитини на життя, здоров'я, освіту, соціальний захист і розвиток, орієнтуючись на найкращі інтереси дитини. Права дитини також

закріплені у низці інших нормативно-правових актів, зокрема у Цивільному, Сімейному, Кримінальному, Кримінально-процесуальному кодексах та спеціальних законах. Отже, в національному законодавстві для захисту дитинства й материнства використовуються як поняття «охорона», так і «захист» [5].

У своїх дослідженнях І.О. Бандурка зазначає, що, окрім основних прав, дитина згідно із законодавством України має низку додаткових прав. Зокрема, вона має право бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї й посадовими особами з питань, що стосуються її особистості сім'ї; право власності на майно, придбане для її розвитку, навчання та виховання; з 14 років — брати участь у розпорядженні аліментами, звертатися до суду для захисту своїх прав; з 16 років — змінювати своє прізвище та ім'я в установленому законом порядку. Дитина також може звертатися за захистом своїх прав до органів опіки та піклування, інших органів державної влади, а у разі порушення прав — безпосередньо до суду. Закон України «Про охорону дитинства» визначає основні завдання державної політики щодо дітей, серед яких — здійснення і захист прав, заборона дискримінації та створення умов для всебічного розвитку дитини. Захист законних прав і інтересів дитини покладається насамперед на батьків, а також на спеціалістів органів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, правоохоронних органів та Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини [6].

Аналізуючи адміністративно-правовий захист прав і свобод неповнолітніх, Т.Г. Корж-Ікаєва визначає його як сукупність адміністративно-правових заходів, спрямованих на створення умов для ефективної реалізації, охорони, захисту та відновлення порушених прав і свобод цієї категорії осіб. До основних ознак адміністративно-правового захисту належать: по-перше, сукупність заходів і засобів адміністративно-правового характеру; по-друге, наявність системи гарантій; по-третє, забезпечення відповідних умов для реалізації, охорони, захисту та відновлення прав; по-четверте, регулювання переважно нормами адміністративного й конституційного права. Авторка розглядає механізм адміністративно-правового захисту як цілісну систему адміністративно-правових норм і структурно взаємопов'язаних суб'єктів, які разом створюють надійні умови для реалізації, охорони, захисту й відновлення прав неповнолітніх [7].

Водночас, у рамках ювенальної політики в Україні, діти також мають право та можливість самостійно звертатися за захистом своїх прав до поліції, служби у справах дітей, Уповноваженого з прав дитини та інших органів державної влади. Це не лише підсилює гарантії захисту прав дитини, а й сприяє формуванню її активної позиції у відстоюванні власних інтересів [8].

Вважаємо, що у контексті сучасної реформи ювенальної юстиції в Україні спостерігається активне впровадження нових підходів до захисту прав дітей, зокрема, серед експертного суддівського корпусу висувається ідея розширення концепції правосуддя, дружнього до

дитини, на сферу адміністративних правопорушень, що набули значного поширення серед неповнолітніх. Впровадження міжнародних стандартів у цій сфері досі залишається недостатньо реалізованим в українському правовому полі, однак така інтеграція є актуальною й необхідною для забезпечення правового захисту дітей. Ключовим у цьому процесі є дотримання принципу найкращих інтересів дитини, який підкреслює її суб'єктність — здатність до самостійного осмислення подій, що відбуваються у житті, та особливостей середовища, у якому вона перебуває. Застосування цього принципу означає надання дитині, з урахуванням її вікових і психологічних особливостей, реальної можливості брати участь в ухваленні рішень, що впливають на її життя. Такий підхід не лише підвищує ефективність ювенальної юстиції, а й сприяє формуванню відповідального ставлення до прав дитини як до самостійного суб'єкта права.

Забезпечення найкращих інтересів дитини означає, що при прийнятті будь-яких рішень чи здійсненні дій щодо дитини мають враховуватися її конкретні індивідуальні потреби. Це вимагає ретельного аналізу та оцінки таких аспектів, як фізичний і психоемоційний стан дитини, її сімейне оточення, стосунки з батьками та іншими членами родини, соціальні контакти, рівень розвитку, наявні здібності та життєві навички, а також готовність до самостійного життя. Важливо також враховувати кризові періоди розвитку дитини. Водночас Конвенція ООН про права дитини не встановлює ієрархії прав, а закликає держави забезпечити реалізацію всіх прав дитини, зазначених у документі, без розподілу їх на більш чи менш важливі. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до захисту і підтримки кожної дитини з урахуванням усіх аспектів її життя.

Таким чином переконані, що від моменту народження діти та підлітки виступають суб'єктами прав, аналогічно до дорослих, але з урахуванням специфічних умов, зумовлених їхнім віком та статусом. Визнання дитини носієм прав відкриває їй шлях до активної участі у різних сферах суспільного життя — у родині, школі, громаді, спорті, культурі та традиціях, — що відбувається відповідно до принципів і переконань її батьків. Особливого значення набуває обов'язок держави та всіх зацікавлених суб'єктів гарантувати захист дітей у разі стихійних лих, надзвичайних природних чи техногенних подій. Забезпечення прав дітей вимагає створення умов, які враховують їхню думку та здібності, а також забезпечують простір і механізми для повноцінної участі у суспільному житті. Діти мають користуватися спеціальним захистом і повним обсягом прав, яких вимагає їхній статус, що підкреслює актуальність міжнародних конвенцій, спрямованих на захист прав дитини. Конституції різних держав мають постійно переглядатися з метою удосконалення правового і соціального забезпечення дітей, причому сім'я та держава повинні спільно виконувати ключову роль у реалізації цих зобов'язань.

Наукові дослідження дитинства спрямовані на глибоке розуміння умов розвитку дитини, а також чинників, які впливають на її автономію та трансформаційний потенціал. Це вимагає подолання стереотипу про дитинство як винятково залежну та вразливу стадію.

Список використаних джерел

1. Шульц О. А. «Права дитини» як категорія сучасного конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 91–96.
2. Словник законодавчих термінів : близько 10 тис. термінів. Київ, 2000. С. 127.
3. Навроцький О. Класифікація суб'єктивних прав дитини в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2017. Вип. 45. Т. 1. С. 24–30.
4. Дубіна О. Права дитини в адміністративно-деліктних відносинах. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 1. С. 107–116. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022\(120\)10](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022(120)10)
5. Бухтіярова І. Г. Адміністративно-правові засади захисту дитинства та материнства в Україні : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 212 с.
6. Бандурка І. О. Права дитини та деякі проблеми, пов'язані з їх застосуванням. *Право.ua*. 2021. № 4. С. 48–55. DOI: 10.32782/LAW.UA.2021.4.9
7. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46–50.
8. Максименко О. Дитина як спеціальний суб'єкт адміністративного права у процесі реалізації ювенальної політики України. *Публічне право*. 2020. № 2 (38). С. 37–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2020-38-04>